

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын академик А. А. Алтымышбаев атындагы Философия институтуна жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу философия илимдеринин доктору (кандидаты), маданият таануу жана искусство таануунун кандидаты, окумуштуулук даражаларды изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды коргоо боюнча түзүлгөн Д 09.22.657 диссертациялык кеңешинин эксперттик комиссиясынын мүчөсү, философия илимдеринин доктору, профессор: **Стамова Рахат Дуйшембуевнанын**

КОРУТУНДУСУ

Эксперттик комиссия Акматов Өмүрзак Сарытайовичтин 09.00.11 – социалдык философия адистиги боюнча философия илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган «Философиялык антропология алкагындагы гуманисттик парадигмалардын социожаратылыштык жана социомаданий табияты» аттуу диссертациялык ишин карап чыгуу менен төмөндөгү корутундуга келди:

1. Диссертациялык кеңеште коргоону өткөрүү укугу берилген иштин адистигинин ылайык келүүсү.

Ө.С. Акматовдун «Философиялык антропология алкагындагы гуманисттик парадигмалардын социожаратылыштык жана социомаданий табияты» аттуу темадагы докторлук диссертациялык иши Д 09.22.657 диссертациялык кеңешинин профилине ылайык келет.

Иште алгачкы жолу философиялык антропология алкагындагы гуманисттик парадигмалардын социожаратылыштык жана социомаданий табиятына социалдык философия ареалында концептуалдуу талдоо жүргүзүлгөн. Ошол себептүү диссертациялык иш 09.00.11 – социалдык философия адистигине толук жооп берет.

2. Диссертациянын негизги максаты. Диссертациялык изилдөөнүн негизги максаты – салыштырмалуу соңку илимий тармак – философиялык антропологиянын абстрактуулуктан конкреттүүлүккө багыт алган концептуалдык маңызын, имманенттүү социалдык-тарыхый табиятын тастыктоо аркылуу социожаратылыштык жана социомаданий шартталган жаңы гуманисттик парадигмаларды ырааттуу изилдөө болуп эсептелет. Бул учкай белгиленген максаттын илимий муктаждыгы гуманисттик парадигмалар деп аталган антропологиялык мүнөздөгү социомаданий моделдерди адекваттуу андоонун зарылдыгы менен шартталган.

Жогоруда белгиленген максатка ылайык изилдөөнүн төмөнкү милдеттери аныкталды:

- изилдөө объектсинин учурдагы теориялык деңгээлин аныктоо максатында философиялык антропология багытындагы илимий-изилдөөлөргө аналитикалык синопсис жүргүзүү;

- кыргыз профессионалдык философиялык эмгектериндеги антропологиялык сегменттердин логикалык жана семантикалык өзгөчөлүктөрүн; кыргыз кыртышындагы антропологиялык мүнөздөгү философияларды айкындоо;

- философиялык антропологиянын фундаменталдык илимий жоболорунун социотабияттык жана социомаданий факторолорун конкреттүү-тарыхый ыкманын негизинде аныктоо;

- философиялык антропологиянын башка маанилеш илимий тармактардан айрымаланган концептуалдык маңызын жана логикалык табиятын теориялык рефлексия катарында тастыктоо;

- гуманизмдин типологиялык өзгөчөлүктөрүн жана социомаданий парадигмаларын айкындоо;

- адам маңызын жана табиятын антропологиялык тариздеги философиялык модель катары интерпретациялоонун мазмундук талаасын соңку илимий концепт катары чечмелөө;

- адам парадигмасынын соңку мезгилде сунушталган трансгуманисттик долбоорун жана этикалык доктринасын аксиологиялык (баалуулук) кубулуш, праксиологиялык аракет катары реконструкциялап, аталган антропологиялык концепциялардын логикалык табиятын ырааттуу талдоо;

- философиялык антропологиянын алкагындагы гуманисттик парадигмалардын онтологиялык контексттерин – социожаратылыштык жана социомаданий шарттарын моделдештирүү аркылуу алардын эпистемалык табиятын аныктоо.

Изилдөөнүн объектиси – философиялык антропологиянын концептуалдык траекториясы, анын социотабияттык жана социомаданий маңызы; адам, индивид, аң сезим, акыл-эс, эрк, эркиндик түшүнүктөрү; рухий-моралдык баалуулуктар; антропо-гуманисттик парадигмалар жана этикалык доктриналар. Ал эми, **изилдөөнүн предмети** – антропологиялык философиянын логикалык инструменттери (тарыхый-логикалык, индукция жана дедукция, абстракциялоо жана конкреттештирүү, аксиометикалык, анализдөө, синтездөө), методдору, теориялык жоболору жана жалпы түшүнүктөрү (категориялары) эсептелет.

Диссертациялык иштин актуалдуулугу. Адам табияты менен маңызын, анын социалдык-биологиялык жана рухий өбөлгөлөрүн, генезиси менен эволюциясын, изилдеген илимий тармактын соңку теориялык бедели – жогорку деңгээлдеги концептуалдык модели – философиялык антропология болуп саналат. Ал адам табияты менен маңызын, анын болумушка, тиричиликке, ой жүгүртүү менен акыл-эске жана эмоцияга карата болгон купуя мамилелерин иликтеп, азыркы адамдын социалдык-философиялык портретин түзүүгө жөндөмдүү.

Философиялык антропология – адам маңызы менен жашоосун (сущность и существования) талдай турган философиялык илимдердин татаал тармагы. Ал – «адам философиясы» деп аталган түшүнүктөн айрымаланып, бүтүндөй адам жөнүндөгү философиялык түшүнүктөрдүн жалпыланышы, бирдиктүү бир системага салынышы болуп эсептелет. Философиялык

антропология – адам маңызын конкреттүү тарыхый фазадагы конкреттүү адам менен байланыштырып карабайт жана ал адам жөнүндө жалпыланган түшүнүктү аныктайт. Философиялык антропология – адам маселелеринин бардык көп кыйырларын терең талдоого умтулгандыгы менен айрымаланат. Адам парадигмасындагы социомаданий жана социожаратылыштык жагдайлардын, рационалдуулук менен иррационалдуулуктун; дүйнөгө карата адамдык мамилелердин, философиялык темпорализмдин, уникалдуулук менен универсалдуулуктун, чектүүлүк менен чексиздиктин, жоопкерчилик менен парздардын; азап чегүү, жарашуу, келишүү, куткаруу философиясынын, жашоо маңызы менен окуялардын ошондой эле, рухий кырдаалдардын өз ара биримдиги – философиялык антропологиянын объектиси.

XXI кылымдын негизги глобалдык проблемалары жалпыадамзатты ааламга карата бирдиктүү философиялык рефлексия даражасында ой жүгүртүүнү шарттап олтурат. Жалпы эле, дүйнөлүк социалдык кырдаал – экономикалык, саясий, этикалык, технологиялык жана диний карама-каршылыктардын негизинде болуп көрбөгөндөй чыңалып турганда жалпы адамзаттын, ошондой эле жеке адамдын социалдык турпаты улам барган сайын курчуп барат. Коомдук зарылдыкка айланган ааламдашуу процесси аймактык гана эмес, менталдык интгерацияланган кубулуштарды байма-бай жаратууда. Аталган объективдүү факторлордун өктөм таасиринен улам, буга чейин белгилүү болгон антропологиялык түшүнүктөрдүн мерчеми, семантикалык алкагы азыркы конкереттүү-социалдык кырдаалга коошпой калды.

Менталдык мүнөздөгү коомдук–мамлекеттик түзүлүш жаңы цивилизациялык кырдаалга туш болгон опурталдуу учурда, көнүмүш моралдык ченемдерге кедерги сапаттар арбып бараткан кырдаалда адамга мүнөздүү универсалдуу касиет-дөөлөттөр кыйла мезгил сактала берээри белгилүү. Демек, белгиленген универсалдуу дөөлөттөр менен жаңы пайда болгон локалдуу мүнөздөгү рухий кубулуштардын өз ара карама-каршылыгын адекваттуу андоо – философиялык антропологиянын азыркы маанилүү маселеринен.

Мындан тышкары, нанотехнология, санариптегштирүүнүн коомдук турмуштагы ролу жогорулаган сайын жасалма интеллект менен адамдын ортосундагы мамиленин келечеги антропологияны “философиялаштыруу”, гуманисттик парадигмаларды өзгөргөн кырдаалга ылайыкташтыруу көйгөйүн жаратты. Эркиндик, теңдик, калыстык сыяктуу парадигмалык мүнөздөгү түшүнүктөрдү, “эрк”, “жакшылык”, “жамандык”, “абийир”, “милдет” өндүү этикалык концептердин мазмундук талаасын туура аныктоо аркылуу, адамдын адамдык беделин тактоо жана сактоо зарылдыгы жаралды.

Белгиленген терең изилдөөнү талап кылган опурталдуу жагдайларды жөнгө салуу үчүн зарыл болгон концепцияларды иштеп чыгуу жалпы эле философиялык антропологиянын, ошондой эле жаңы өбөлгөлөнгөн гуманисттик парадигмалардын социожаратылыштык жана социомаданиятын андоонун актуалдуулугун шарттап турат. Анткени, мындай нуктагы илимий

изилдөөнүн конкреттүү жыйынтыктары адамдын учурлаш жүрүм-турумун турукташтырууга, ал жүрүм-турумдарды жөнгө салуучу моралдык дөөлөттөрдүн калыптанышына шарт түзөт.

Жогоруда белгиленген глобалдык деңгээлдеги проблемалар жалпыадамзаттык социалдык проблемалардын детерминанты болуу менен, материалдык-социалдык кризиске, андан рухий-экзистенциалдык кризиске алып келүүдө. Анткени, мына ошондой социалдык кризистер – баалуулуктардын алмашышына түрткү берип, адамдарды “жашоо үчүн күрөштө” түрдүү психикалык депрессияларга, стресстерге, эркисиздик менен алсыздыкка – чүнчүгөн маанайга кабылууга аргасыз кылууда. Демек, глобалдык деңгээлдеги проблемалар – макро жана микрокосмдук диалектикалык контексте аалам менен адамдын социожаратылыштык жана социомаданий мамилелерине, адамдын биосоциалдык жана рухий маңызына карата конструктивдүү социалдык философиялык антропологиялык алкакта ой жүгүртүүнү талап кылууда. Мындай талап өзгөчө жалпыадамзаттык проблемалар алкагындагы философиялык антропологиянын ордун, аларды чечүүдөгү гуманисттик философиянын парадигмалык маңызын илимий-концептуалдуу талдоону шарттап олтурат.

Философиялык антропология – философиянын адамга багытталган бардык чөйрөлөрүн өзүнө камтуу менен адам феномени, адам барлыгынын көп кырдуу өзгөчөлүктөрү, деги эле, адамдык жашоо маңызы сыяктуу маселелердин диалогун түзүп турат. Философиялык антропологиялык методология – адам жашоосунун бардык жагдайларын гуманисттик интеграциялоого – социомаданий калыптоого жана гармониялуу өнүктүрүүгө багытталган.

Философиялык антропология – өз тармагына адам болмушунун антропогенездик алкагынын көптөгөн жагдайларын камтып турат. Анда: адам табияты менен маңызы, адам субъективдүүлүгү, адам уникалдуулугу, адамдагы «Мен», «Мен жана сен», «Мен, сен жана башкалар» маселелери камтылган. Мындан сырткары интуиция, ишеним, сүйүү жана мээрим, азап чегүү, коркуу, сагынуу, кусалануу, өксүү, баштан кечирүү, тобокел салуу, улгаюу менен карылык, жалгыздык, өлүм менен өлбөстүк жана аларга карама-каршы келген кубануу, сүйүнүү, эргүү, кумарлануу, бакыт, тагдыр сыяктуу эмоциялык чыныгы субъект же, пассивдүү объект абалындагы социалдык кыймылдын маргиналдуу кубулушун айкындап туруучу экзистенциалдык тематикалар чагылдырылат. Ал инсандын ички убакыт жана мейкиндик дүйнөсүнүн реалдуу барлыкка карата аракет этүүсүн аныктоочу индивидуалдуулуктагы болмуштун маңызын концептуалдуу талдоого жөндөмдүү.

Философиялык антропология алкагындагы социалдык философиянын концепт-аппараты өзүнө ой жүгүртүүнүн универсалдуу мүнөздөгү философиялык категориялар менен формаларды камтып турат. Анда: адам жана коом, маданийлүүлүк менен табийгыйлуулук, социалдык аракеттер менен социалдык мамилелер, эркиндик менен көз карандылык, жуурулушу менен конфликт, өлүм менен өлбөстүк, бакыт менен бактысыздык, сүйүү

менен махабат, кумар менен ырахат, жаштык менен карылык, өнүгүү менен чегинүү, кайгы менен кубаныч, өкүнүч менен сүйүнүү, арман менен ийгилик, кусалануу менен сагыныч, эргүү менен толкундануу, убакыт менен мейкиндик, кырдаал менен абал, тандоо менен аргасыздык, тобокелчилик менен маргиналдуулук, жашоо образы менен жашоо кыймылы, коммуникация ж.б.у.с камтылган. Айрыкча философиялык антропологиянын проблематикасында универсалдуулук менен уникалдуулуктун экилик кесилиши негизги мааниге ээ. Ал адам табиятына берилүүчү априордук жана тоталдык формадагы генетикалык шарттуулук менен социомаданий нормаларды, турмуштук катастрофалар менен жашоо маңызын, социалдык аргасыздык менен индивидуалдык эркиндикти камтып турат. Мындан сырткары тигил же, бул социумдун ар кандай социалдык залалдуулуктардан, глобалдуу проблемалардан, айрыкча социалдык-экологиялык терс кубулуштардан сактануунун, эгерде андай кубулушка кириптер болгон болсо, андан арылуунун методологиялык маселелерин үйрөнүүгө жардам берет. Азап чегүүчү же, кризистик абалдагы социумдун жашоо дүйнөсү жөнүндөгү идеялардын философиясын түзүп, аларды жөнгө салуунун философиялык жоболорун түзүүгө жөндөмдүү. Өзгөчө адам болмушунун көп түрдүүлүгүн: анын этникалык, аймактык, тектик, курактык, тарыхый, табийгый-менталдык жана индивидуалдык өзгөчөлүктөрүн жалпы адамдык алкак менен айкалыштырып кароодо интерпретациялоого көмөк бере алат. Бул процессте жеке адамды коомдук жалпылоо тенденциясы, же, бардык эле адамдарды бирдей баалоо түшүнүгү оң жана терс натыйжа берээри өзүнчө маселе. Анткени, жашоодо бакытка умтулуудагы социалдык-укуктук бирдей теңдештирүү аракети социалдаштыруу контекстинде максатка ылайыктуу келсе, ошол эле учурда ар бир адамдын уникалдуу табиятын, андагы кайталангыс, өз алдынчалык адамдык касиет-баалуулуктарын тааныбагандык терс натыйжага алыш келээри анык. Жогоруда учкай белгиленген концептуалдык жагдайлар диссертациянын илимий-теориялык актуалдуулугун таасын айгинелеп турат.

3. Илимий натыйжалар.

3.1. Иштин диссертациялык изилдөөлөргө коюлуучу талаптарга жооп бере турган жаңылыгы. Азыркы мезгил жана мейкиндиктин кооптуу континууму менен учурлаш, соңку геосаясий тилкелердин өзгөчө кырдаалы менен шартталган философиялык антропологиянын маңызы, анын социожаратылыштык жана социомаданий табияты конкреттүү гуманисттик типологиянын, гуманисттик парадигмалардын, трансгуманисттик долбоордун жана этикалык доктринанын алкагында изилденгендиги менен шартталган.

Диссертациялык изилдөөлөргө коюлуучу талаптарга жооп бере турган жаңылык катары мүнөздөлгөн жагдай төмөнкү концептуалдык констаталар аркылуу конкреттештирилди:

1-жыйынтык. Ынанымдуу. Анткени, диссертант тарабынан философиялык антропология ареалында, анын ичинде кыргыз профессионалдык философиясында өкүм сүргөн гуманисттик мүнөздөгү адам маңызына

арналган илимий-изилдөөлөргө аналитикалык талдоо жүргүзүлүп, алардын теориялык дараметтери ынанымдуу тастыкталган.

2-жыйынтык. Ишенимдүү. Себеби, автор тарабынан кыргыз кыртышындагы ойлом материалдары аркылуу протоантропологиялык философемалардын социалдык-философиялык сегменттери ишенимдүү жана аргументтүү дааналанган.

3-жыйынтык. Негиздүү жаңы. Анткени, изденүүчү философиялык антропологиянын онтологиясын өбөлгөлөгөн социотабияттык жана социомаданий факторлорду гносеологиялык рефлексия иретинде талдоого алып, аларды болумдук кубулуш катары негиздүү тастыктоого жетишкен.

4-жыйынтык. Логикалык жаңы. Диссертант өз изилдөөсүндө философиялык антропологиянын концептуалдык маңызы менен логикалык табиятын азыркы көпкырдуу геосаясий кырдаалдын опурталдуу алкагында адам маңызын объективдүү аңдоонун адекваттуу формасы экендигин концептуалдуу айгинелеген.

5-жыйынтык. Жетиштүү жаңы. Анткени автор, диссертацияда белгилегендей, гуманизмдин типологиялык өзгөчөлүктөрүн дааналаган теориялык жоболордун социомаданий табияты менен парадигмалык концепт-белгилерин жеткиликтүү айкындоого жетишкен.

6-жыйынтык. Ынанымдуу жаңы. Себеби изденүүчү гуманисттик парадигмаларды талдоого алып жатып, “адам маңызы жана табияты” деп аталган заман менен учурлаш антропологиялык парадигманын мазмундук тилкесин түшүнүк-түшүнүмдөрдүн алкагы катары аныктап, чечмелей алган.

7-жыйынтык. Концептуалдуу жаңы. Анткени, диссертант тарабынан адам парадигмасынын трансгуманисттик долбооруна жана анын этикалык доктринасына аксиологиялык талдоо жүргүзүлүп, анын праксиологиялык маңызы ачылып берилген. Адам парадигмасынын трансгуманисттик долбоорунун жана анын этикалык доктринасынын турмуштук баалуулктары, андагы “күнгөй-тескей” өнүттөрү концептуалдуу талдоого алынган.

7-жыйынтык. Негиздүү жаңы. Диссертант өз изилдөөсүндө социалдык философиялык жана философиялык антропологиялык алкакта конкреттүү-тарыхый гуманисттик парадигмалардын эпистемалык кудуретин, андагы социожаратылыштык жана социомаданий өбөлгөлөрүн айгинелеп, алардын болочок коомдогу прагматикалуу дараметин айкындоого жетишкен.

8-жыйынтык. Жалпы жаңы. Диссертациядагы чыгарылган корутундулар, жобо жана жыйынтыктар илимий-концептуалдуу негизде аргументтүү ой-пикирлер менен берилген. Изилдөөгө алынган маселенин актуалдуулугу, өзүнүн көп кырдуулугуна байланыштуу башка илимдердин алкагында изилденип чыгарылган тыянактарга да таянууга түрткү болгон. Диссертациялык изилдөөдө академиялык стилдеги нукура кыргыз тилиндеги бир нече омоктуу жана уккулуктуу терминдер колдонулган. Адатта көпчүлүк учурларда европоборбордук императивге таянып, сырттан келген терминдерди көп колдонулат. Бул болсо философия илиминин кыргыз кыртышында кеңири кулач жайуусуна өбөлгө болоорунан үмүттөндүрөт.

3.2. Диссертациядагы чыгарылган ар бир жыйынтыктардын (жобонун, натыйжалардын, корутундунун) негиздүүлүгү жана ишенимдүүлүгү

Автордук изилдөөнүн негизинде жасалган жыйынтыктар илимий жактан маанилүү болуп эсептелет. Илимий иште философия илиминин өнүгүүсү үчүн олуттуу мааниге ээ төмөндөгүдөй жаңы жалпыланган илимий-теориялык жыйынтыктар берилген:

1-жыйынтык. Жетишээрлик деңгээлде ынанымдуу. Анткени, Адам түшүнүгүн парадигма иретинде комплекстүү изилдөө, фрагментардык концепттерден айрымаланып, методологиялык мүнөздөгү синтездик концепцияны колдонуп адам табиятын жана маңызын изилдөө ыкмасы соңку мезгилде жаңы өнүгө баштаган – философиялык антропологияга таандык. Классикалык философия – адам турпатын биологиялык алкак менен чектеп, анын субъектилик: өз алдынчалуулугуна, уникалдуу жаратмандык мүмкүнчүлүгүнө жетишерлик деңгээлде баа бербей келген. Классикалык философия – адамдын биосоциалдык экилтик табиятын – ал бир эле учурда социалдык абалдын субъектиси да, объектиси да экендигин толуккандуу эске алган эмес. Объект жана субъект түшүнүктөрүн ыксыз абсолютташтыруунун натыйжасында адам болуму түшүнүгү “классикалык жана постклассикалык ыкмалардын” көлөкөсүндө калган. Методологиялык мындай кырдаал классикалык философиянын метафизикалык өзгөчөлүгү менен түшүндүрүлөт. Мындай кырдаал философиялык антропологиянын калыптанышы менен өнүгүшүнүн пайдубалы болуп эсептелет.

2-жыйынтык. Логикалуу ынанымдуу. Анткени, адам ар дайым өзүнүн чектелген табийгый алкагынан чыгууга умтулат. Адамдын өзгөрмөлүү табиятынын ички логикасы мына ушул “адамдык умтулуу” менен түшүндүрүлөт. Адам тууралуу эмпирикалык ойлор материалдарын теориялык жалпылап, фрагментардык концепттерди абстракциялардын бүтүндүгү катары кароого умтулуу – философиялык антропологиянын негизги өзгөчөлүгү болуп эсептелет.

3-жыйынтык. Логикалык жетишээрлик ынанымдуу. Анткени, адам жана анын ишмердүүлүгү, коом түзүмү жана коомдук болмуш менен тыгыз байланышкан социотабияттык жана социомаданий факторлор универсалдуу эволюциянын конкреттүү социалдык-тарыхый көрүнүшү болуп эсептелет. Аталган эки фактор табият менен коомдун экилтик коэволюциясынын натыйжасында пайда болгон: “табият менен социумдун” жана “социум менен маданияттын” бирин-бири шарттаган өз ара катнашын синтездеген кубулуштарды туюндурат. Философиялык антропология – конкреттүү адамологиянын абстрактуу көрүнүшү, кубулушу жана туундусу катары “табият менен социумдун” жана “социум менен маданияттын” бирин-бири танган, биринен-бирине өткөн илимий-теориялык туундусу болуп эсептелет. Адам – бир бүтүндүктөгү турпат. Ал социалдык реалдуулук катары “социотабият”, же т. а. социум менен табияттын айкалышкан биримдигинен жаралган кубулуш менен түздөн-түз байланыштуу. Дал ошондой эле, адамдын

социомаданий маңызы коомдошкон адамдардын өз ара алакасы – коомдук болум, ага мүнөздүү маданий баалуулуктар менен аныкталат.

4-жыйынтык. Жаны жана ишенимдүү. Анткени, “табият – коом – адам” үчилтиги учурдагы экзистенциалдык маңызды түзгөн ажыралгыс бир бүтүндүк. Азыркы адамзат жашоо-тиричилиги, анын деңгээли бири-бирин өбөлгөлөгөн, шарттаган, жана бирине-бири көз каранды аталган үчилтиктин өз ара байланышы аркылуу аныкталат. Табият – коомго, коом – табиятка, табият менен коом – адамга, адам – коом менен табиятка таасир берери анык. Натыйжада табият-коом-адам катнашы универсалдуу мүнөзгө ээ болуп, көп тармактуу биримдикти – экотүзүмдү жаратат. Аталган экотүзүм эгоисттик эмес гуманисттик антропологиянын же, антропологиялык альтруисттик гуманизмдин чендик алкагын аныктайт. Гуманисттик антропологиянын же, антропологиялык гуманизмдин онтогенетикалык негизи – табиятта коом менен адамдын изи бар. Ал эми, адамда (коомдо) табияттын изи бар. Коом белгилүү деңгээлде “антропологиялашкан табият” (“коомдошкон табият”) болуп эсептелет.

5-жыйынтык. Ынандыраарлык омоктуу ой-бүтүм. Чынында, табийгый чөйрө – коомдук жашоону өбөлгөлөөчү зарыл шарты. Ал эми, коом – табияттын кыйла кенири бүтүндүгүн туюндурган социеталдык түзүм болуп саналат. Адам жер шарынын “ичке кабыкчасы” катары андан абстракцияланган геочөйрөнүн алкагында тиричилик өткөрөт. Геочөйрө бир эле убакта адамга таасир бере турган жана андан таасир ала турган аймак. Ал – коомдун өндүрүш процессине кептеле интеграцияланган коомдук жашоонун (болмуш экзистенциясынын) зарыл шарттарын түзгөн табияттын бир бөлүгү. Геочөйрөсүз адам болумун элестетүү мүмкүн эмес. Адам үчүн социалдык кырдаал кандай мааниге ээ болсо, геочөйрө да ошондой эле мааниге ээ. Адамдык парасат, акыл менен эмоциянын айкалышы, “адамдын күн сайын адам болушу” геочөйрө менен да аныкталып турат. Адамзаттын көп кырдуулугун туюндурган жүрүм-турум, адат, мүнөз, менталит геофакторлордун, социомаданий факторлордун, биопсихикалык факторлордун конкреттүү-тарыхый үзүрү болуп эсептелет.

6-жыйынтык. Диссертацияда реалдуу концептешкен ой-бүтүм тыянакталган жана адамды адекваттуу таанып билүүгө багытталган А.А.Салиев, А.А.Брудный, Ж.Б.Бөкөшов, Н.К. Кулматов сыяктуу кыргыз профессионал философтордун идеялары өркүндөтүлгөн. Анда: философиялык антропологиянын кыргыз кыртышын өткөн кылымдын экинчи жарымында башат алган тарыхый-философиялык, онтологиялык жана гносеологиялык мүнөздөгү илимий-теориялык изилдөөлөр түзөөрү белгиленет. Айрыкча кыргыз профессионалдык философия айдыңындагы адам парасатын, маңызын, касиет-белгилерин жалпылаган эмгектер философиялык антропологиянын тилкесине түздөн-түз тиешелүүлүгү, адамды адекваттуу таанып билүүдөгү эс-акыл, ойлом, дидарлашуунун, адам болумунун, билим сегменттеринин, нарк-насилдин маанисин, адамдын инсандык касиеттерин,

социалдык-психологиялык жагдайларын изилдөөнүн жыйынтыктарынан алынган илимий натыйжалар тикеден-тике жана кыйыр түрдө философиялык антропологияга тиешелүү экендиги илимий-концептуалдуу тастыкталган.

Социомаданий контексттин мазмундук сегменттерин өзүнө синирүү менен тарыхый-эволюциялык мүнөзгө ээ болгон, изилдөөнүн диапозонуна кыйыр же, түздөн-түз таандык кыргыз профессионал философиясында терен иликтенген “ой”, “психотазис”, “психологиялык маданият”, “дидарлашуу” “маалымат” (билим), “чынчылдык”, “инсан”, “өзүн-өзү андоо” түшүнүктөрүнүн семантикалык диапозону антропологиялык концептке ээ. Анткени, ал түшүнүктөр адам маңызын аныктаган негизги категориялар, алар аркылуу адам өзүнүн түпкүрдөгү оюн, сезим-туюмун, максат-тилегин туюндурат; ошол түшүнүктөрдү колдонуп адамдар бири-бири менен байланышып, катнаш түзөт.

7-жыйынтык. Идеялык өркүндөтүү жаңылыгы. Диссертацияда белгиленгендей, дүйнөлүк философиялык антропологиянын бир саласы катары кыргыз кыртышындагы адамдын түрдүү өнүтүнө (тирик, пенде киши (инсан) ж.б.) айкын баа берүү, алардын социалдык маңызын аныктоо – объективдүү заралдыкты жаратат. Албетте, автор адам маселесин, андагы личносттун калыптануусу менен өнүгүүсүндөгү социожаратылыштык жана социомаданий детерминанттарды талдоого алып, окумуштуулар: М.М. Амердинованын, Р.Д.Стамованын жана Г.С.Токоеванын философиялык идеяларынын аргументтүүлүгүнө таянып, аны концептуалдуу өркүндөткөн. Чынында эле изденүүчү тастыктагандай, инсандын адамдык сапаты менен анын аң сезиминин ортосундагы байланыш, адамдын аң сезимдик калыптанышындагы эң оболу анын тукум куучулук башатындагы түпкү идиреги, табийгый каалоосу менен умтулуусу – объективдүү кубулуш. Бирок, адамдын түрдүү өнүттөрүнө, индивидуалдуу автономиялык өз алдынчалыктарына кандай гана маани бербейли, Чыгыш философиясынын, анын алкагындагы Кыргыз этноменталдык өзгөчөлүгүнө ылайык социоборбордук иерархиянын личносттун калыптанышына тийгизген таасири чоң. Ошондуктан, диссертант личносттун калыптануусу менен өнүгүүсүндө кыргыз коомчулугунун салттуу жашоо образынын маанилүүлүгүнө басым жасаган.

8-жыйынтык. Концептуалдуу жаңы. Диссертант адамдын антропогенездик факторуна өзгөчө маани берген. Изденүүчү белгилегендей, адам – аалам объективдүүлүгүн адамдаштырууга далаалат кылган субъективдүү кубулуш. Ал – дүйнө реалдуулугун, анын маңызын өзүнө жакындатып топтоштуруп, жан дүйнөсүнө сиңире алат. Коомдук аң сезимдин кандай гана өнүтүн албайлы, анда адам табийгый дүйнөнү адамдык (социалдык жана рухий) тандоонун, түшүнүмдүн, элестөөнүн, прогноздоонун жана моделдөөнүн алкагында жашайт. Ал – космикалык жана анын алкагындагы социалдык мейкиндиктин макро жана микро абалында жашап жатып, мезгил менен мейкиндикти багынткысы келет. Анын каалоосу менен

умтулуусу чексиз. Ошондуктан адам дайыма дүйнөгө ээлик кылууга умтулат. Ал өзүнүн пенделик жашоосунун чектүүлүгүнө (убактылуу) акылы жетип туруп, кыял-сезими менен чексиздикти – түбөлүк жашоону эңсейт. Анын кишилик чыгармачыл-изденүүчүлүк идиреги, көркөм-таанымдык кыялдый сезимдери, рухий-интеллектик дарамети өзүнүн денелик (биологиялык) чектелүүсүнө “ээ-жаа бербей” түбөлүк боштондукка чугууну саматат. Ал анын чексиз эркиндикке болгон умтулуусу. Мындай умтулуу – адамдын геочөйрөдөгү жашоо менен чектелбестен космикалык кеңири мейкиндикке болгон эңсөөсүнөн кабар берип турат. Анын өзү адамды антропогенездик изилдөөдөгү Дарвиндик теориянын реалдуулугунан күмөн жаратат. Мына ошондай көз карашта философиялык антропология – адамдын антропогенездик купуялуулугуна терең маани берип, анын генезистик табиятын изилдөөдө бир жактуулукка жол бербейт жана плюралисттик мамиле кылууну көздөйт.

9-жыйынтык. Жаны жана ишенимдүү. Диссертанттын жалпылоосу боюнча, философиялык антропология – адам маңызын туюндурууга багытталган илимий тармактардын теориялык натыйжаларын логикалык жалпылоонун натыйжасында жаралган жана анын квинтэссенциясы “адам – эмне?” деген суроо-парадигма менен байланыштуу. Эгерде, “адам деген эмне” деп, аталган туюнтманын ички логикасы жалпы адам маңызы тууралуу ойтутумдун сырткы фактору катары мүнөздөлсө, “адам – эмне” логико-гносеологиялык парадигмасы адам маңызынын социобиологиялык табияты менен байланыштуу. Философиялык антропология биринчиден, адамды адамдык ксиеттердин жыйындысы катары аңдап, ал эми, адамдык касиеттердин жыйындысы адамдын акыйкат-чындык менен өзөктөш өздүгүн “менин” аныктаарын тастыктайт; экинчиден, адамдын жашоосуна, адам болумуна, адам тириликке басым жасайт; үчүнчүдөн, жалпы субъект жөнүндөгү тарыхый-логикалык “адам философиясын” социомаданий контекстке ылайык конкреттештирет. Философиялык антропологиянын концептуалдык өзөгү – “адам жөнүндөгү трансценденттик акт – философиялык рефлекс, ал эми философиялык рефлекс – аң сезимдин имманенттүү логикасы”.

10-жыйынтык. Жаны жана негиздүү. Анткени, изденүүчүнүн корутундусу боюнча философиялык антропология – адамдын эң маанилүү суроолоруна, анын тагдыры, жашоо жана өлүм, адамдык жашоо маңыз жөнүндөгү болмуштун көйгөйлөрүнө адекваттуу жооп берүүгө багытталган. Аталган суроолордо камтылган маселелерди чечпей туруп, адамзат жашоосунун жеткилең стратегиясынын оптималдуу моделин иштеп чыгуу мүмкүн эмес. Ансыз адам өзүн-өзү адекваттуу түшүнө албайт, өзүнүн жашоо максаттарын менен милдеттерин, миссиясын даана тастыктай албайт. Мындай түшүнүксүз кырдаалда, адам илимий алкактын чегинен чыгып, дин, парapsихология, экзистенциалдык философия тармагына кайрылууга аргасыз болот. Бул жагдайдан алып караганда, философиялык антропология – адам экзистенциясынын негизин түзөт.

11-жыйынтык. Жаңы ой-бүтүм. Философиялык антропология – адам маселелеринин бардык көп кыйырларын терең талдап, жалпылоого умтулгандыгы менен өзгөчөлөнөт. Ал – адам философиясы: анда адам маселелериндеги социомаданий жана социожаратылыштык жагдайлардын, рационалдуулук менен иррационалдуулуктун; дүйнөгө карата адамдык мамилелердин, философиялык темпорализмдин, уникалдуулук менен универсалдуулуктун, чектүүлүк менен чексиздиктин, жоопкерчилик менен парздардын; азап чегүү, жарашуу, келишүү, куткаруу философиясынын, жашоо маңызы менен окуялардын, рухий кырдаалдардын өз ара биримдиги камтылган. Конкреттүү адам менен абстракттуу мүнөздөгү “ада” түшүнүгүнүн дал келиши (тождество), айрымасы жана ажыралгыс биримдиг талданат.

12-жыйынтык. Концептуалдуу жаңы. Диссертант адамдын антропологиясынан айрымалап “жашоо антропологиясы” түшүнүгүнө өзгөчө маани берген. Изденүүчү белгилегендей, Жашоо маңызы – адам баалуулуктарынын жана стратегиялык максаттарынын системасы. Ал – адамдын бардык иш-аракетинин негизги багыты, интегратору, адамдын иш-аракетин, анын жашоо образын, жолун, тагдырын тандоону аныктайт. Бул адамдын өмүрүнүн узак мезгилине же, бүтүндөй өмүрүнө болгон стратегиялык көйгөй. Жашоонун маңызы – адам жетектеген идеалдардан жана адамдын иш-аракетин аныктоочу милдеттен көрүнүп турат. Адам антропологиясынан айрымаланып жашоо антропологиясы – “болумдук мотивдер” менен өбөлгөлөнөт. Ал эми “болумдук мотивдер” – адамдын биосоциалдык табияты менен түшүндүрүлөт.

13-жыйынтык. Жаңы ынанымдуу. Автордун пикиринде “Адамды өркүндөтүү” парадигмасы илимий чөйрөдө да кеңири талкууланып, биоэтиканын борбордук маселеси катары каралат. “Адамды өркүндөтүү” парадигмасы учурда постгуманисттик философиялык тенденциянын алкагында адамдык өнүгүүнүн приоритеттүү парадигмасы болуп саналат. «Адамды өркүндөтүү» парадигмасы – бул аракеттин ыкмасы жана программасы. Философиялык антропологиянын фундаменталдуу критерийлерине ылайык, аталган парадигма аралаш постгуманисттик парадигмалардан айырмаланып, адамдын жалпы өнүгүү дискусуна жооп берет. Анын “күнгөй-тескейи” аныкталат.

14-жыйынтык. Концептуалдуу жаңы. Анткени, диссертацияда ынандыраарлык омоктуу ой-бүтүм берилген. Анда: гуманисттик этика адамдын жан дүйнөсүнүн татаал эволюциясын – жакшылык менен жамандыктын, адилеттүүлүк менен адилетсиздиктин, эркиндик менен кулчулуктун, бакыт менен бактысыздыктын, эмгек менен ырахаттын табиятын “толук кандуу” түшүнүүгө жана аныктоого мүмкүнчүлүк берет. Гуманисттик этика – жашоо искусствосунун негизи, ал эркин жана аңдалган адеп-ахлактын формасы. Жеке адамдын конкреттүү жашоосунун алкагы менен айрым учурда дал келе бербеген, өзгөлөрдүн өзгөчөлүгүн эске алган моралдык императив. Гуманисттик этика – социалдык императивден өзгөчөлөнүп, жеке адамдын табийгый уникалдуулугу менен жамааттык

таламдарды айкалыштыруучу артыкчылыктарга ээ экендиги жыйынтыкталган.

3.3. Теориялык жана колдонмо багыттагы маселелерди чечүүдө изилдөөдөн алынган натыйжалардын наркы.

Диссертациядагы чыгарылган корутундулар, жобо жана жыйынтыктар илимий-концептуалдуу негизде аргументтүү ой-пикирлер менен берилген. Изилдөөгө алынган маселенин актуалдуулугу, өзүнүн көп кырдуулугуна байланыштуу башка илимдердин алкагында изилденип чыгарылган тыянактарга да таянууга түрткү болгон. Диссертациялык изилдөөдө академиялык стилдеги нукура кыргыз тилиндеги бир нече омоктуу жана уккулуктуу терминдер колдонулган. Адатта көпчүлүк учурларда европоборбордук императивге таянып, сырттан келген терминдерди көп колдонулат. Анын прагматикалуу маанилүүлүгү - философиялык антропологиянын кыргыз кыртышында кеңири кулач жайуусунан үмүттөндүрөт.

Диссертациялык иш бир нече баалуу илимий жаңылыктарды жана жоболорду камтып турат. Аны изденүүчүнүн философия илимине кошкон салымы катары белгилөөгө болот. Диссертациялык иштеги алынган илимий жыйынтыктар бири-бири менен байланыштуу практикалык сунуштар, такталган теориялык жоболор менен ишенимдүү калыпка салынган.

1-жыйынтык. Ынанымдуу, анткени, классикалык философиялык антропология – классикалык илимий методологиянын үстөмдүгүнүн натыйжасында адамдын жалпы турпатын – табиятын, маңызын, болумун изилдөөдө дээрлик объективдүү жагдайларга басым жасап, табийгый алкак менен чектеп, анын жан дүйнөсүнө: акыл-эстик, сезимдик жана эрктик - субъектилик жагдайларына жетишээрлик денгээлде көңүл бурбай келгендиги анык. Адам – табияты боюнча парадоксалдуу - экилик кубулуш экендиги, бир эле учурда социалдык кырдаал чөйрөнүн субъектиси да, объектиси да экендиги эске алынган эмес. Б.а. адам турпатын адекваттуу андоодо бири-бирине кынапталган онтогенез менен филогенездин айкалышын туюндурган методологиялык жобо толук кандуу колдонулбай келген. Натыйжада, адам маңызы классикалык объект-субъектилик методологиянын алкагында интерпретацияланып, анын “ички мени”, “менталдык көрөңгөсү” көмүскөдө калган. Философиялык антропологиянын калыптанышы, гуманисттик парадигмалардын өнүгүшү менен ушул учкай белгиленген көйгөй эске алынып, адамдын жан дүйнөсүн, анын субъектилик жагдайларын иликтөөгө ык коюлду. Адам бир эле мезгилде бардык коомдук катнаштардын субъектиси гана эмес, объектиси да экендиги, тириктин тиричилиги кыймылдаткыч күчкө, “социалдык дүрмөткө” ээ экендиги талашсыз.

2-жыйынтык. Ишенимдүү, анткени, дүйнөтүзүлүш тууралуу түшүнүктүн байыркы архаикалык формасы – философема. Ал – дүйнөтаанымдын, нерсе-кубулуштарды андоого, жалпылоого болгон аракеттин алгачкы артефакты – логикалык тариздеги куралы. Философемалар, этникалык мейкиндикте жаралгандан улам этникалык мүнөз күткөн этнофилософемалар улуттук кыртыштан өнүп чыккан дүйнөлүк

философиянын пайдубалы. Кыргыз философиясынын башаты да – мифтик, мифоэпикалык, диний философемалар болуп эсептелет. Байыркы мейкиндик менен мезгилдин өзгөчө кыйырына кынапталган адам (киши, пенде, тирик, макулук, жандык) жөнүндөгү баёо ойлом формалары философемалык мүнөздө болгон. Азыркы адам түшүнүгүнүн түпкү теги – философемаларда. Ушундан улам соңку учурда адам көйгөйүн изилдөө кандай илимий-теориялык зарылдык болсо, анын башаты болгон адам философемаларын иликтөө ошондой эле концептуалдык зарылдык болуп эсептелет.

3-жыйынтык. Негиздүү, анткени, диссертацияда изилденип жаткан “социалдык” жана “табият” түшүнүктөрүн кыйла бийик деңгээлде синтездеген логикалык татаал “социожаратылыштык” түшүнүгү адамды курчап турган чөйрөнү – табияттын, коомдун өтмө-катар ажыралгыс биримдигин туюндурат. “Социожаратылыштык” концепциясы табийгый жана социалдык түзүмдөрдү бири-бири менен байланыштуу өзүнө тиешелүү мыйзам ченемдердин натыйжасында жөнөкөйдөн – татаалга багытталган эволюциялык кыймылдагы бирдиктүү система катары түшүндүрөт. Бул концептуалдык идеянын түпкү фундаменталдык нугу “табият” менен “коомдун” өз ара аракетинен түзүлгөн “жандуу” чөйрө. Ал – табияттын коомго, коомдун табиятка тийгизген оң жана терс таасири аркылуу уюмдашат деген тариздеги уңгулуу концепт менен байланыштуу. Демек, “адам табияты”, “адам маңызы” деп аталган социобиологиялык кубулуштарды адекваттуу андоо үчүн ал түшүнүктөрдүн социожаратылыштык өбөлөлөрүн кылдат иликтөө зарыл. Бул белгиленген методологиялык ыңгай социотабийгый түзүмдөрдүн өзгөчөлүктөрү болуп саналган биочөйрөнү – глобалдык экотүзүм, коомду биочөйрөнүн подсистемасы катары кароого негиз түзөт. Коом – табият түзүмүнүн негизги элементтери, функционалдык байланыштары жана факторлору менен өбөлгөлөнгөн. Табият менен коомдун экологиялык карама-каршылыгы түзүмдүк зарылдык болгон алмашуу процесстеринин дискреттүүлүгү менен түшүндүрүлөт. Экологиялык туруктуулук – түзүмдүн туруктуулугу, социотабийгый экотүзүмдүн туруктуулугу, ал эми ал туруктуулук табият менен коомдун “акыл-эстүү” карым-катнашы менен шартталат.

4-жыйынтык. Ынындыраарлык, анткени, диссертацияда изилденип жаткан адам болуму, анын ички табиятын аныктап турган негизги факторлордун бири – адам маңызы көйгөйү. Ал философиялык антропологиянын түйүндүү маселелеринин бири жана адам экзистенциясынын пайдубалын түзөт. Адам болуму адамдын жалпы биосоциалдык турпатын, рухий жандүйнөсүн, эс-акыл дараметин, аңсезимин, түшүнүгүн, моралдык кудуретин туюндурган өтө кеңири татаал түшүнүк. Философиялык антропологиянын алкагында адам маңызы адамдын өзүн-өзү андоосу, өзүн-өзү таануу рефлексиясы, өзүн-өзү түшүнүүсү менен тыгыз байланышта каралат. Адамдын жашоо-тиричилиги – адам маңызынын көрүнүшү болуп эсептелет. Адамдык парасат (адам маңызы, феномени) – адамдын адамдыгын аныктап турган экзистенциалдардын өз ара биримдик жыйындысы. Адам өзү жашап турган чөйрөгө ылайыкташып гана чектелбестен, ал чөйрөнү өзүнүн

ишмердүүлүгү менен максаттуу багытта өзгөртөт. Адам табияты менен маңызы, адам субъективдүүлүгү менен анын уникалдуулугу, адам «мендиги», интуиция, ишеним, сүйүү маселелери; ошондой эле экзистенциалдык: азап чегүү, сагынуу, кусалануу, өксүү, баштан кечирүү, тобокел салуу, жалгыздык, улгаюу менен карылык, өлүм менен өлбөстүк жана аларга карама-каршы келген кубануу, сүйүнүү, эргүү, кумарлануу, бакыт, тагдыр сыяктуу масштабдуу концепттер – философиялык антропологиянын социжаратылыштык жана социомаданий факторлор менен өбөлгөлөнгөн татаал маселелерден.

5-жыйынтык. Негиздүү жана актуалдуу. Анткени, изилденип жаткан проблемалык көйгөйлөр прагматикалуу. Объективдүү мүнөздөгү ааламдашуу процесси тамыр жайгандан бери, гуманизмдин диапозону кеңейип, анын глобалдык форматы пайда болду. Өзөгү ар кыл этникалык кубулуштардан түзүлгөн менталдык көпкырдуулукту туюндурган “универсалдуу” социомаданий кырдаалда өкүм сүргөн гуманисттик глобализм – улуттук, расалык, диний коопшпостуктун шартында жалпыадамзаттык баалуулуктарды сактоого аракеттенип, “калыстык”, “тынчтык”, “толеранттуулук”, жана “социалдык тилектештик” сыяктуу дөөлөттөрдү глобалдаштырууга умтулат. Глобалдуу гуманизмдин фундаменталдуу жобосуна ылайык, социомаданий көптүрдүүлүккө карабай, ар бир адам же, ар бир мамлекет бирдей укукка, бирдей мүмкүнчүлүккө ээ болушу зарыл. Мындай, этникалык ар түрдүүлүк менен коомдук биртүрдүүлүктү тогоштуруп, жалпы максатты көздөгөн гуманисттик кырдаалды түзүүнүн жолу – маданий аралык диалог жана кызматташтык. Диалог, кызматташтык, социалдык кызыкчылыктарды айкалыштыруу аркылуу гана “жакырчылык”, “ачкачылык”, “теңсиздик”, “экокризис” өндүү өнөкөт-өксүктүктөрдүн глобалдык формалары менен күрөшүүгө болот. Глобализм – алкакташтыруу катары, синергетика – “сызыксыз өнүгүүнүн” постулаты катары эки башка кубулуш, бирок алардын методологиялык ыкмаларын үзүрлүү пайдалануу – глобалдык гуманизмдин негизги талабы. Анткени, синергетика – адамзатты жана ааламды камтыган татаал сызыктуу эмес системалардын өз алдынча түзүлүшүнүн теориясы катары адамга жана дүйнөгө болгон жаңы көз карашты калыптандырууну камтыйт. Глобалисттик гуманизм менен синергетиканы айкалыштыруу адам менен адамдын, коом менен табияттын мамилелеринин жаңы, иштиктүү форматын жаратат.

6-жыйынтык. Ишенимдүү. Анткени, диссертациядагы жыйынтыкталган ой-бүтүм негиздүү ишенимди жаратат. Чынында эле ар бир адам индивидуалдуу жандуу организм, бирок анын маңызы коомдук түзүлүш, коомдук мамилелер жана табийгый чөйрө менен тыгыз байланышта. Ал өзүндөй эле өзгө адамдар, аркыл уюмдашкан социалдык институттар менен социомаданий эреже-нормалардын негизинде өз ара максаттуу алака түзүп, чөйрө-кырдаал менен шартталат жана өзүнүн комплекстүү ишмердүүлүгү аркылуу конкреттүү-тарыхый кырдаалды трансформациялоого катышат. Мындай бири-бирине таасир берип, бирине-бири өбөлгө болгон эки тараптуу кырдаалда социомаданий фактор баалуулуктар системасын түзүү аркылуу

өзгөчө мааниге ээ болот. Аталган социомаданий фактор менен бирге, тарыхый, экономикалык жана биосоциалдык өбөлгөлөр “адам-табият” мамилелерин өркүндөтүүнүн кыймылдаткыч күчү болуп эсептелет. Адам – бири-бири менен байланышкан жана бирин-бири шарттаган, табияты боюнча ар түрдүү болгон муктаждыктар жана жөндөмдүүлүктөр системасына ээ – биопсихосоциалдык жандык.

7-жыйынтык. Негиздүү жана баалуу. Анткени, философиялык антропологиянын соңку мезгилдеги парадигмаларынын бири – “адамды өркүндөтүү” концепциясы. Бул аталган концепция – айрыкча соңку мезгилде өнүккөн илимий-технологиялардын натыйжасында “адам табиятын”, “адам маңызын” өркүндөтүүгө арналган философиялык антропологиянын трансгуманисттик формасы. Сөз болуп жаткан концепциянын негизги трансгуманисттик идеясы – адам азыркы учурдагы заманбап: биотехнология, нанотехнология, ген инженериясы, жасалма интеллект сыяктуу технологиялар аркылуу өзүнүн эволюциялык потенциалын позитивдүү нукта жогорулата алат. Адам өр тартып жогорулоого, өзүн-өзү жаңы кырдаалда татыктуу реализациялоого; интеллектуалдык, эмоционалдык, социалдык жана рухий өнүгүүгө табийгый түрдө умтулат. Умтулуунун натыйжасында, моралдык баалуулуктарды, адекваттуу кызыкчылыктарды, орундуу максаттарды иштеп чыгып, өзүнүн учурлаш идентүүлүгүн камсыз кылат. Ушундан улам “адамды өркүндөтүү” парадигмасы - соңку мезгилдеги постгуманисттик философия алкагындагы максаттуу алга умтулуунун ыкмасы жана прогрессивдүү багыты болуп саналат.

8-жыйынтык. Ынанымдуу жана баалуу. Диссертацияда белгиленгендей, философиялык антропологиянын дагы бир түйүндүү парадигмасы – гуманисттик этика. Адамдын адамдык дөөлөтүн, парасатын бийик тутуп, татыктуу жашоого шарт түзүүгө, социалдык адилеттүүлүктү камсыз кылууга кантип жана кандайча жетишүүгө болоорун аныктоо – аталган парадигманын пайдубалы. Гуманисттик этика үчүн ар бир адам кымбат, ар бир адам уникалдуу, кайталангыс дөөлөт. Гуманисттик этика – адам укуктарына, ар бир адамдын индивидуалдуу автономиясына басым жасай турган “адам доктринасын” иштеп чыгууга аракеттентет. Билим берүү тармагын, маданиятты өнүктүрүү аркылуу дүйнөлүк тынчтыкты, улуттар, мамлекеттер аралык тилектештикти орнотууга умтулат. Адам доктринасы кеңири мааниде – адам табиятын, адамдын дүйнөтүзүмдөгү ордун аныктаган касиеттердин жыйындысын жалпылап туюндурган маанилик мейкиндиги кенен түшүнүк. Адам деген ким (эмне)? Адамдыктын параметрлери болуп эсептелген баалуулуктардын түйүнү, адам укуктары жана милдеттери кандай түшүндүрүлөт? Адам аны курчап турган табийгый-социалдык чөйрө менен кандайча алакада болуш керек? Ушул сыяктуу фундаменталдуу көйгөйлөрдүн логикасын чечмелөө, аларды илимий түшүндүрүү – адам доктринасынын лейтмотиви болуп саналат. Адамдын инсандык каиети – анын моралдык аң сезиминин, тиричилигинин, жашоо образынын негизи болуп эсептелет. Гуманисттик этика, андагы адам доктринасы – адамдын жан дүйнөсүнүн эволюциясын, өркүндөөсүн адекваттуу аңдоого; жакшылык менен

жамандыктын, адилеттүүлүк менен адилетсиздиктин, эркиндик менен кулчулуктун, бакыт менен бактысыздыктын, эмгек менен ырахаттын табиятын терең түшүнүүгө жана аныктоого жардам берет. Адамдын акыл-эстүү жандык катары жашоосунун максаты – абсолюттуу жакшылыкка жетишүүгө умтулуу жана бул максатка адамдык позитивдүү сапаттарды өркүндөтүү аркылуу жетишүү болуп саналат.

4. Алынган натыйжалардын теориялык жана практикалык маанилүүлүгү.

Алынган натыйжалардын теориялык маанилүүлүгү. Диссертациялык изилдөөдөн келип чыккан илимий-теориялык натыйжаларын, жоболор менен корутундуларын социалдык-гуманитардык, профилдик-тематикалык алкактагы илимий изилдөөлөрдө, ЖОЖдордун масштабындагы бакалавр, магистр жана аспиранттар үчүн атайын курстарда лекциялык жана семинардык сабактарда пайдаланууга болот.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү. Диссертациялык изилдөөнүн практикалык натыйжаларын келечек муундарга гуманисттик багыттагы: альтруисттик, этикалык, эстетикалык, экологиялык, экономикалык жагдайларда тарбия берүүдө, жалпы эле социалдык-гуманитардык ишмердүүлүк чөйрөсүндө пайдаланууга болот. Өзгөчө: адам зоболосун, адамдын аалам менен социалдык мейкиндиктеги орду менен ролун бийик тутуу; бардык материалдык жана рухий, абсолюттук жана күнүмдүк баалуулуктарды мурастоо; табиятты сүйүү, кооздук менен сулуулукту, асылдык менен сонундукту, ыймандык менен адептикти, айкалыштыруу; табият менен шайкеш жашоо сыяктуу асыл сапаттарды калыптоо идеяларын өнүктүрүүдө абдан маанилүү.

5. Диссертациянын негизги жоболору, натыйжалары жана корутундуларынын жарыяланышы, тастыкталышы.

Диссертациялык иштин жалпы көлөмү 290 бетти түзөт жана изилдөөнүн негизги максаты менен милдеттерине туура келип, кириигүүдөн, 8 параграфты камтыган төрт баптан, корутундудан жана колдонулган адабияттардын тизмегинен турат.

6. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши. Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна дал келет. Авторефераттын кыргыз, орус, англис тилдеринде резюмеси бар.

7. Диссертациядагы учураган айрым мүчүлүштүктөр.

1. Кыргыз этнофилософемаларындагы антропологиялык нуктагы идеяларды тереңдетүү зарыл.

2. Кыргыз илиминде изилденген, жазылып таралган белгилүү инсандын манызы боюнча, ааламдашуунун таасири боюнча илимий макалалар, ж.б. диссертацияга көбүрөк колдонушу керек.

3. Изилдөөдө айрым техникалык мүчүлүштүктөр кездешет. Бирок андай мүчүлүштүктөр диссертациянын деңгээлин төмөндөтпөйт.

8. Диссертациянын Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиянын окумуштуулук даражаларды ыйгаруу боюнча жобосуна дал келиши.

Диссертациялык иш Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиянын окумуштуулук даражаларды ыйгаруу боюнча жобосуна дал келет.

9. Корутунду:

Жалпысынан Ө.С.Акматовдун 09.00.11 – социалдык философия адистиги боюнча философия илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган «Философиялык антропология алкагындагы гуманисттик парадигмалардын социожаратылыштык жана социомаданий табияты» аттуу диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиясынын докторлук диссертацияларга койгон талаптарына толук жооп берет.

10. Диссертациялык кеңештин эксперти сунуш кылган документтерди карап чыгып, Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын академик А. А. Алтмышбаев атындагы Философия институтуна жана Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу философия илимдеринин доктору (кандидаты), маданият таануу жана искусство таануунун кандидаты окумуштуулук даражаларды изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды коргоо боюнча түзүлгөн Д.09.22.657 диссертациялык кеңешине 09.00.11 – социалдык философия адистиги боюнча философия илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган «Философиялык антропология алкагындагы гуманисттик парадигмалардын социожаратылыштык жана социомаданий табияты» аттуу доктордук диссертацияны кабыл алууну сунуш кылат.

**Эксперттик комиссиянын мүчөсү,
философия илимдеринин доктору,
профессор:**

Р. Д. Стамованын

**Эксперттик комиссиянын мүчөсүнүн колун тастыктаймын:
Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
философия илимдеринин кандидаты,
доцент:**

З. А. Алымкулов

26.04.24